

РЕЦЕНЗІЇ, ОГЛЯДИ

М. Гетьманчук, Н. Гайворонюк

Львівський державний університет внутрішніх справ

ОСОБЛИВОСТІ ПОСТКОМУНІСТИЧНИХ-ПОЛІТИЧНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ В УКРАЇНІ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ

© Гетьманчук М., Гайворонюк Н., 2010

Рецензія на монографію:

Суспільно-політичні трансформації в Україні: від задумів до реалій / В. Ф. Солдатенко (кер.) [та ін.]; НАН України; Ін-т політ. і етнонац. досліджень. – К.: Парламентське вид-во, 2009. – 536 с.

Процес і перспективи суспільно-політичних трансформацій в Україні викликають гострий інтерес та наукові дискусії. З'явилось багато наукових досліджень та публікацій, присвячених цій темі, особливо тим змінам, що відбулись в останнє десятиліття ХХ ст. і які пов'язані зі здобуттям Україною незалежності та її модернізацією в перше десятиліття ХХІ ст. Одночасно зростає інтерес до історичного минулого України, в якому є чимало складних і цікавих сторінок, що вписані в книгу буття українського народу.

Рецензована монографія доповнює вже існуючу велику бібліографічну базу, є вагомим внеском у розвиток політичної науки та історії, має просвітницький і виховний характер. Написана фахівцями, вона є антиподом популістських, ура-патріотичних і пропагандистських підходів до української політичної історії, зразком коректного і толерантного ставлення до історичної спадщини та її осмислення.

Необхідно підкреслити, що у вивченні політичної історії українців монографічне дослідження має наукову новизну і є якісно новим кроком у постановці проблеми суспільно-політичних трансформацій, тому що спирається на *наскрізний підхід*, що дає можливість авторам об'єднати в один ланцюг події з історичного минулого і сучасності, змістовно та ідейно збагатити широку та подекуди суперечливу панораму подій на основі стрижневої ідеї національного державотворення.

Заслуговує на схвальний відгук логічно вибудована структура монографічного дослідження. В її основі – ідея послідовного і поетапного вивчення зародження, формалізації та перспективи розвитку української державності, складного характеру процесів, в яких проклала собі дорогу національна ідея. Значну роль при цьому відіграє глибоке володіння авторами сучасними науковими здобутками з цієї проблеми у різних галузях гуманітарного знання (історія, політологія, етнопсихологія, культурологія, архівні матеріали).

Монографія складається із вступу, дванадцяти розділів, післямови і включає в себе бібліографічну базу до кожного розділу.

Теоретичною основою монографії є розкриття у першому розділі змісту суспільних трансформацій новітнього часу як політологічної проблеми з точки зору взаємодії в ній геополітичних та національних параметрів (с. 9–54). Автори доводять, що українське суспільство, незважаючи на периферійний характер його модернізації, було в минулому і залишається тепер невід'ємною й важливою складовою світових цивілізаційних змін. На основі компаративного підходу модернізація України визначається як така, що має багатовекторне спрямування і включає: по-перше, державотворчий вектор руху з нульової відмітки, тобто відсутність до початку 90-х років ХХ ст.

повноцінної державності сучасного типу; по-друге, суспільно орієнтований, націлений на всебічно відображене використання світового модернізаційного досвіду вдосконалення суспільства; по-третє, соціокультурний, що передбачає пошуки власного шляху соціального розвитку на основі збереження традиційних цінностей та вибору найприйнятніших (с. 39).

На наш погляд, глибоке розкриття змістовного наповнення зазначених векторів дає змогу розглядати колективну монографію як самостійне дослідження, плідну роботу авторів, науково та світоглядно об'єднаних спільною і продуктивною ідеєю державотворення на шляху сучасної демократизації та гуманізації України в “трансформаційних лабіринтах”.

Значна увага приділена авторами розгляду української політичної історії XIX – початку XX ст. (с. 54–228). Масштабно показана панорама подій європейської та світової історії, в які “українське питання” вплетене як одне з визначальних.

Окремий розділ присвячений українському питанню в контексті історичної долі Російської та Австро-Угорської імперій, де виділені регіональні особливості спрямування національного руху, зокрема на Наддніпрянщині, через участь українців у загальнореволюційному процесі, який ліквідував царизм і мав створити сприятливі умови для соціального і національного визволення (с. 89), а у Західній Україні (передусім в Галичині та Буковині) майже до кінця існування Габсбурзької монархії національний рух пов'язував, як зазначають автори, практичне вирішення проблеми національного розвитку з легітимно-конституційним процесом (с. 90).

Окремий розділ монографії детально висвітлює революційний політичний процес з березня 1917 по квітень 1918 рр. (с. 116–188). На багатому емпіричному матеріалі розкривається зміст революційно-демократичних перетворень в Україні у той час. Показані альтернативні політико-правові моделі державності. Заслугує на увагу висвітлене в цьому розділі питання про трансформацію національної свідомості й формування української політичної еліти у добу Центральної Ради. Плюралістична оцінка української політичної еліти немов би перегукується з сучасними політичними реаліями і яскраво підтверджує думку про важливість та актуальність цього питання у суспільному житті українців.

Наступний розділ монографічного дослідження ілюструє думку про те, що “загалом коротка за історичними мірками революційна доба 1917–1920 рр. ознаменувалася в Україні потужним вибухом державотворчих ідей, концепцій, поривань, частина яких була доведена до стадії експериментів, пройшла ґрунтовну суспільну апробацію” (с. 188). Цей розділ присвячений детальному аналізу періоду гетьманату, його політичній оцінці (с. 188–228). Полемічний характер розділу, плюралістичний підхід до висвітлення цього періоду політичної історії, наукова дискусія щодо оцінки гетьманату та самої постаті Скоропадського дають змогу авторам зробити висновок про те, що “...гетьманат виявився альтернативою не лише соціалістичній, радянській (більшовицькій) моделі державності, а й національному республікансько-демократичному (уенерівському) варіанту суспільного устрою, очевидне тяжіння до якого уже заманіфестувала більшість національно-свідомих сил, що взяли участь в Українській революції” (с. 223).

Істотно, що загалом у чотирьох центральних розділах автори вдало підкреслили суперечливий характер суспільно-політичного вибору, який мала Україна на початку XX ст., і розкрили причини поразки національно-патріотичних сил на завершальному етапі революційної доби.

У п'ятому розділі показано альтернативні варіанти суспільно-політичного вибору України, зокрема розглянуто дві моделі державності: Директорія УНР та УРСР як більшовицька модель державності (с. 228–297).

З нашого погляду, важливо, що, дотримуючись принципу послідовності та об'єктивності, не обділено увагою ту частину української історії, яка називається “радянська”: окремих розділ присвячений аналізу неоднозначних результатів здійснення планів соціалістичного переустрою (с. 297–317). Зазначено, що Україна, як і інші республіки СРСР, у 30-ті рр. XX ст. пережила не тільки “великий стрибок”, але й “великий терор”; підкреслено, що на території України масові

репресії здійснювалися особливо масштабно й жорстоко, що і стало причиною ототожнення загального курсу соціалістичного будівництва саме з репресіями (с. 315).

Розкриваючи історичний контекст становлення ідеї української державності у міжвоєнний період, автори глибоко аналізують характер політичної доби, в якій зіткнулись геополітичні задуми держав у боротьбі за переділ світу, і де “українська карта”, насамперед у період 1938–1941 рр., відіграла особливу роль (с. 339). Варто зазначити, що в розділі “Західноукраїнський регіон у міжвоєнний період: курсом національного визволення і соборності (1921–1941)” автори чимало зробили для роз’яснення складного характеру подій цього періоду, показали державницькі змагання українського народу західноукраїнського регіону у міжвоєнний період, зокрема проголошення незалежності Карпатської України, Акт відновлення української державності 30 червня 1941 р.

Восьмий розділ монографії “Українці і німецький “новий порядок”: антагонізм, детермінанти боротьби з окупантами”, присвячений “українському питанню” в роки Другої світової війни (с. 343–396). Зміст розділу детально розкриває політику Німеччини щодо України, причини розгортання боротьби з окупаційним режимом, активну протидію спробам підкорити український народ, підлаштувати його під свою зверхність. Як справедливо зазначено у післямові, “...трагічні роки Другої світової війни стали вирішальними для вирішення проблеми соборності українських земель. Уперше за багато століть уся нація об’єдналася у державну цілісність... Зазнавши величезних жертв, українство разом з усіма народами СРСР, поряд з іншими країнами антигітлерівської коаліції зробило свій неоціненний внесок у розгром фашизму, порятунок світової цивілізації” (с. 528).

Три наступні розділи історично охоплюють час післявоєнної доби аж до часів перебудови (с. 396–420). Заслужують на визнання об’єктивність та правдивість у поданні авторами суспільних трансформацій післявоєнної доби, зокрема в Західній Україні, які проходили суперечливіше і болочіше, ніж в УРСР у 1920–1930-х рр.: майже до середини 1950-х рр. відродження мирного життя супроводжувалося збройним спротивом вояків УПА, а також несприйняттям прискореної радянзації частини місцевого населення (с. 396–420). В окремому розділі детально висвітлені характерні для 1953–1985 рр. суспільні процеси, зокрема показані детермінанти зростаючого невдоволення в середовищі українства обмеженим суверенітетом республіки і прагненням до повноцінної державності, що знайшло вияв в русі шістдесятників, дисидентстві, позиції яких набували поступового розуміння у міру поглиблення кризових явищ у розвитку союзної, соціалістичної держави (с. 420–456). Автори розкрили причини зростання децентралізаторських настроїв в роки перебудови і фактичної підготовки ґрунту для радикальних суспільно-політичних трансформацій (с. 456–476).

Останній розділ монографії має назву “Українська незалежність у трансформаційних лабіринтах” (с. 476–525). З нашого погляду, у цій частині політичної історії України, на жаль, міжособистісне політичне суперництво, боротьба політичних еліт за владу, інші причини об’єктивного та суб’єктивного характеру (гадається, що серед них насамперед “розпливчастість” контурів національної ідеї), доволі чітко виділені авторами, не призвели до радикальних трансформацій у межах довгоочікуваної власної державності. Значною мірою, протягом перших років (початок 1991 – липень 1994 рр.) це була незалежність “без плану” (с. 476–491), а наміри трансформувати суспільство справедливо описані авторами як “спроба реформ” (с. 491–520).

Однозначно, що сучасна політична історія України не дописана. Вона тільки розпочинається, а тому потребує подальшого осмислення та аналізу, що могло б бути подальшим завданням наукового колективу. Про це свідчать продуктивні ідеї, викладені у післямові у формі наукової дискусії з цієї проблеми (с. 531–534).

Насамкінець потрібно підкреслити, що дослідження написане літературною мовою, має логічний і послідовний стиль викладу матеріалу і може бути рекомендоване науковцям, викладачам, державним службовцям, політичним і громадянським діячам, молоді, студентам, усім, хто не байдужий до сьогодення і майбутнього України.